

بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری نگرش جوانان (۱۸ تا ۲۹ سال) به مواد اعتیادآور

دکتر محمد زاهدی اصل*

شورش لطفی**

تاریخ دریافت: ۸۹/۱۲/۲۰

تاریخ پذیرش: ۹۰/۸/۲۰

چکیده

اعتیاد به موادمخدر، هم به عنوان مسأله‌ای جامعه‌ای و هم از جنبه‌ای به عنوان آسیب جامعه‌ای ناشی از رفتار انحرافی، شیوعی بی‌سابقه داشته و پدیده‌ای است چند وجهی که در علل گرایش افراد به آن، عوامل متعددی تأثیر می‌گذارند. یکی از دلایل اصلی در گرایش افراد به موادمخدر ضعف در نگرش‌هاست و این پژوهش به منظور شناسایی عوامل شکل‌دهنده نگرش جوانان (۱۸ تا ۲۹ سال) به مواد اعتیادآور و پیشگیری از گرایش آنان به مصرف مواد، صورت گرفته است. این تحقیق از نوع کاربردی بوده و روش تحقیق نیز اسنادی و پیمایشی است و در این راستا با در نظر گرفتن چارچوبی تلفیقی از نظریات زیونک،

zahedi2010@yahoo.com

* استاد مددکاری اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی.

** کارشناس ارشد مددکاری اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی.

بندورا، جسر، کرچ و کرچفیلد و بالاک، اوتینگ و بوویس، فیش‌باین و آجزین، ۷ فرضیه جهت شناسایی عوامل شکل‌دهنده نگرش در جامعه مورد مطالعه در نظر گرفته شد. سپس ۴۰۰ جوان ۱۸ تا ۲۹ ساله ساکن در تهران، بصورت نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای و براساس تقسیم‌بندی تهران به پنج منطقه، با استفاده از پرسشنامه‌ای که به همین منظور تنظیم شده بود، مورد آزمون قرار گرفتند. داده‌ها با استفاده از آزمونهای پیرسون و تحلیل رگرسیون و آزمون‌های ناپارامتریک کروسکال وایس تحلیل شدند.

در تبیین فرضیه‌های پژوهش و براساس نتایج، بدست آمد که توانمندی خانواده، نوع برخورد اعضای خانواده با مواد، نوع برخورد دوستان با مواد، مصرف مواد توسط اعضای خانواده و مصرف مواد توسط دوستان، عوامل شکل‌دهنده به نوع نگرش جوانان به مواد بوده و وابستگی فرد به دوستان در شکل‌دهی به نوع نگرش جوانان به مواد تأثیری ندارد. همچنین بر اساس نتایج بدست آمده از تحلیل رگرسیون مشخص شد که گروه دوستان بیشتر از گروه خانواده در شکل‌دهی به نوع نگرش جوانان به مواد اعتیادآور تأثیر دارند.

در نهایت، نتایج بدست آمده از این پژوهش نشان داد که ضعف نهاد خانواده در مقایسه با گروه دوستان در شکل‌دهی به نگرش جوانان مؤثر است، این موضوع تأکید بر برنامه‌های پیشگیری را در راستای ارتقاء توانمندی‌های این نهاد و بهبود روابط و ارتباط متقابل دو گروه خانواده و دوستان، الزامی می‌سازد.

واژه‌های کلیدی: نگرش، گروه خانواده، گروه دوستان، مواد اعتیادآور

طرح مساله

براساس گزارش سازمان ملل متحد ۲۲۰ میلیون نفر معتاد در دنیا زندگی می‌کنند که بطور روزانه مصرف مواد مخدر دارند و «آمار معتادان در ایران حاکی از آن است که ۲

میلیون وابسته به مواد مخدر و ۶ میلیون معتاد تفننی وجود دارند» (کیوان‌آرا و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۹) ولی با توجه به شواهد برآورد می‌شود که تعداد معتادان بسیار بیشتر از این میزان باشد. با مطالعه روند اعتیاد می‌توان دریافت که «میزان معتادین تقریباً هر ۱۲ سال، دو برابر شده و سالانه ۸ درصد بر جمعیت آنان افزوده می‌گردد» (کیوان‌آرا و همکاران، ۱۳۸۷: ۳۰). همچنین پژوهش‌ها نشان می‌دهند که بیش از ۹۰ درصد مصرف‌کنندگان مواد مخدر، مصرف مواد را در نوجوانی و جوانی آغاز می‌کنند و از طرفی شروع زودرس مصرف مواد، خطر مصرف بیشتر، مستمرتر و استفاده از مواد خطرناکتر را افزایش می‌دهد. بدلیل حضور و وجود مواد مخدر در سطح کشور، از محلات و کوچه‌ها و مغازه‌ها گرفته تا ادارات و سازمان‌ها و حتی سازمان‌های قضایی و انتظامی مثل سازمان زندان‌ها (با وجود حصارهای بلند و حضور همیشگی مأموران انتظامی و فضای کاملاً بسته‌ای که دارد) و همچنین عدم احساس ترس درونی نسبت به مواد مخدر جهت ممانعت از گرایش به مصرف، و درگیری بیشتر خانواده‌های ایرانی با اعتیاد و شخص معتاد، می‌توان به گستردگی این موضوع در همه زمینه‌ها و سطوح اجتماعی پی برد تا جایی که امروزه حضور مواد مخدر در هیچ نقطه و مکانی و اعتیاد هیچ شخصی، شگفتی را به همراه نمی‌آورد و دیگر مصرف مواد مخدر منحصر به گروه‌های اقلیت و یا حاشیه‌نشین نبوده و رو به فراگیر شدن می‌باشد، بصورتی که «امروزه ایران، معتادترین کشور دنیا از نظر مواد افیونی شناخته شده» و همچنین طبق آمارهای منتشر شده ۷۰ درصد مفاسد در کشور به نوعی به مواد مخدر برمی‌گردد.

با توجه به مطالب مطرح شده ضرورت جهانی بر اتخاذ یک سیاست واحد شامل: فعالیت‌های پیشگیری، کنترل و درمان احساس می‌شود. یکی از مهمترین استراتژی‌ها در پیشگیری از اعتیاد، شناسایی عوامل اثرگذار بر نوع نگرش افراد به مواد اعتیادآور

۱- دکتر آذرخش مکرری «روانپزشک و معاون آموزشی سازمان ملی مطالعات اعتیاد»: کارگاه علمی-آموزشی مشاوره رفتاری

می‌باشد تا ضمن شناسایی نقص‌ها و ضعف‌های این عوامل، بتوان در جهت رفع آنها و تقویت این منابع در راستای تغییر نگرش‌های مثبت و تثبیت نگرش‌های منفی به مصرف مواد گام برداشت و در نهایت با آگاه‌سازی و اصلاح نگرش جوانان نسبت به اعتیاد، معتاد و مواد مخدر، مصرف مواد را در بزرگسالی کاهش داد. «نگرش افراد نقش بسیار مهمی در رفتار آتی آنان دارد و هر چه این نگرش بر علم و تجربه و آموزش متکی باشد، در رفتار آینده شخص مؤثرتر خواهد بود» (فرهودیان و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۰). یکی از دلایل عمده مشکل اعتیاد خطر هنجار شدن مصرف مواد و نگرش مثبت به مواد مخدر و آثار آن می‌باشد و سوء مصرف مواد با این باور غلط که مصرف گاه‌به‌گاه و تفریحی مواد مخدر فرد را معتاد نمی‌کند، فزونی یافته است و همچنین در بعضی جشن‌ها و میهمانی‌ها و حتی مراسم عزاداری وجود مواد مخدر و مصرف آن نشانه تشخیص و منزلت میزبان تلقی می‌شود و همچنین این که رواج‌دهندگان اعتیاد به خوبی به این نکته پی برده‌اند که با ایجاد نگرش مثبت نسبت به مواد مخدر و شیوع باورهای غلط در میان افراد جامعه، می‌توانند بازار مصرفی سودآوری بدست آورند.

در بررسی علل ایجاد اعتیاد وقتی به فقر بعنوان عامل مستقیم اشاره می‌شود این سؤال مطرح می‌گردد که چگونه است که بسیاری از مردم فقیر معتاد نیستند و در عوض برخی از گروه‌های با درآمد بالا معتادند؟ یا اگر در دسترس بودن مواد را بعنوان عامل مؤثر و تعیین‌کننده اعتیاد بدانیم این سؤال مطرح می‌شود که با وجودی که این مواد می‌تواند در دسترس بسیاری از گروه‌های اجتماعی قرار گیرد چرا بعضی‌ها استفاده می‌کنند و برخی دیگر مصرف نمی‌کنند؟ همچنین نسبت به سایر علل به وجود آورنده اعتیاد، می‌توان چنین سؤالاتی را طرح نمود. اما بحثی که در این زمینه مطرح است، این است که عده‌ای از افراد به دلیل نگرش مثبت به مواد و برداشت‌ها و انتظارات مثبتی که از مصرف مواد دارند گرایش به مصرف پیدا می‌کنند و عده دیگری با وجود دیگر عوامل زمینه‌ساز اعتیاد (همچون فقر، در دسترس بودن مواد، همسالان معتاد و...) بدلیل نگرش‌های منفی، گرایش به سمت مصرف ندارند، در ضمن هر قدر افراد نگرش

منفی تری نسبت به مواد مخدر داشته باشند احتمال پاسخ دادن به مصرف مواد نیز پایین تر می آید و بدون شک، دیدگاه مثبت نسبت به مصرف مواد مخدر و تصورات غلط درباره آن، بهترین دلیل سوء مصرف مواد است. نگرش های خاصی که با مصرف دارو در ارتباط هستند و در تغییر رفتار مؤثر می باشند شامل چهار مورد ذیل می باشند:

۱- یکی از این نگرش ها این اعتقاد است که مصرف دارو برای مقابله با مشکلات زندگی قابل پذیرش است.

۲- عقیده دیگر این است که افراد با این برداشت داروها را مصرف می کنند که احساس ناکامی در زندگی شان را جبران کنند.

۳- عقاید مربوط به خوددرمانی: افراد مصرف مواد را روشی مؤثر برای مقابله با علائم بیماری و اضطراب و... می دانند. این عقیده بسیار قدرتمند بوده و به سختی تغییر می کند، حتی اگر شواهد جسمی نشان دهند که خوددرمانی به خوبی عمل نمی کند.

۴- نگرش های مربوط به قدرت برخی داروها (افسانه ها و انتظارات مربوط به داروها) که معمولاً این افسانه ها کاملاً اشتباه بوده و تحقیقات از آنها حمایت نمی کنند. غالباً این اسطوره ها، اعتقادات اشتباهی را راجع به قدرت مصرف دارو بوجود می آورند که مداخله حرفه ای برای درمان را نیز مشکل می سازد. معمولاً این افسانه ها شامل این موارد می باشند: دارو توانایی ایجاد فردی دوست داشتنی تر و اجتماعی تر، با قدرت جسمی بیشتر، توان عقلانی بالاتر، پارانرژی تر و توان جنسی بیشتر و جذاب تر را دارد.

نگرش از دو جنبه قابل بررسی است: در جنبه اول، نگرش به عنوان یک متغیر مستقل و علل رفتارهای دیگر مورد توجه است که در آینده به انگیزه برای عمل به یک کاری تبدیل می شود. در جنبه دوم، نگرش بعنوان متغیر وابسته مورد نظر است که چطور یک نوع نگرش خاص نسبت به یک پدیده بوجود می آید، بنابراین برای پیش بینی رفتار افراد باید از چگونگی شکل گیری نگرش ها مطلع باشیم. در این پژوهش نگرش از نوع دوم و بعنوان متغیر وابسته مدنظر است تا با شناسایی عواملی که بر شکل گیری نوع نگرش ها به مواد تأثیر می گذارند به منظور پیش بینی کردن رفتار جوانان

در آینده، کنترل و مدیریت کردن آن، در راستای پیشگیری از این پدیده گام برداریم. بنابراین در این پژوهش به بررسی عوامل مؤثر (متغیرهای مستقل) بر شکل‌گیری نگرش (متغیروابسته) جوانان به مواد اعتیادآور به عنوان یکی از مهمترین مؤلفه‌ها در بعد پیشگیری از اعتیاد می‌پردازیم.

اهمیت و ضرورت تحقیق

بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری نگرش جوانان به مواد اعتیادآور زمینه‌های برنامه‌ریزی را فراهم می‌آورد که:

۱- با شناسایی این عوامل می‌توان در تثبیت نگرش‌های منفی و شکل‌دهی به آنها گام برداشت.

۲- سازمان‌ها و نهادهای مسئول را در تهیه خط‌مشی‌های مناسب برای اجرای برنامه‌های پیشگیری یاری نمود.

۳- زمینه پیشگیری جوانان به مصرف مواد اعتیادآور را فراهم آورد.

این پژوهش در راستای دستیابی به اهداف زیر می‌باشد:

۱- تعیین رابطه بین گروه دوستان و نوع نگرش جوانان به مواد اعتیادآور

۲- تعیین رابطه بین گروه خانواده و نوع نگرش جوانان به مواد اعتیادآور

پیشینه پژوهش

در پژوهش هربرتو اسچیا‌فینو^۱ (۲۰۰۷) با عنوان «نگرش نوجوانان نسبت به مصرف سیگار» در ارتباط با نوجوانان (۱۲ تا ۱۷ ساله) یافته‌های زیر بدست آمد:

^۱Herbert & Schiaffino.

الف) در این پژوهش تأثیر تبادلات، نگرش‌ها و رفتار مادر نسبت به مصرف سیگار نوجوان مورد بررسی قرار گرفت که نتایج پژوهش فرایند ارتباطی مصرف سیگار مادر- نوجوان را حوزه‌ای با اهمیت به شمار آورد.

ب) نگرش‌های مصرف سیگار در نوجوانان به نگرش‌های مصرف سیگار مادران و ادراک نوجوانان از بازجویی‌های وابسته به مصرف از سوی مادر و پیامدهای پایدار و معتبر ضد مصرف سیگار از سوی مادر وابسته است.

پ) نوجوانانی که در اندیشه و نگرانی پیامدهای مصرف سیگار هستند به احتمال بیشتر، مادرانی دارند که آنها نیز درباره خطرات مرتبط با مصرف سیگار آگاه و نگران هستند.

ت) نوجوانانی که آگاهی و نگرانی بیشتری در مورد پیامدهای مرتبط با مصرف سیگار دارند به احتمال بیشتر، مادران‌شان را به عنوان پیام‌رسان‌های پایدار و دائم ضد مصرف سیگار ادراک می‌کنند.

ث) نوجوانانی که آگاهی و نگرانی بیشتری در مورد پیامدهای مرتبط با مصرف سیگار دارند، مادران‌شان را افرادی تصور می‌کنند که بازجویی کمتری در مورد مصرف سیگار به عمل می‌آورند.

در پژوهش فاطمه گواری، محمد علیزاده، طاهره رضانی، مسعود ریانی و محمدرضا بهرامپور (۱۳۸۳) با عنوان «نگرش دانشجویان پسر دانشگاه‌های شهر کرمان نسبت به سیگار» یافته‌های زیر بدست آمد:

الف) با افزایش میزان تحصیلات دانشجویان، نگرش وی نسبت به سیگار منفی‌تر می‌شود.

ب) دانشجویانی که اقدام به خرید سیگار برای والدین می‌کردند در مقایسه با آنها که در این زمینه اقدامی نکرده بودند، نگرش مثبت‌تری به سیگار داشتند.

پ) کسانی که پدرشان کارمند، مهندس یا دکتر بود در مقایسه با آنهایی که شغل پدرشان آزاد بود، نگرش منفی‌تری به سیگار داشتند.

ت) دانشجویانی که پدر یا مادرشان دارای تحصیلات عالی بودند در مقایسه با آنها که پدر یا مادرشان بی‌سواد و یا دارای تحصیلات در حد راهنمایی یا سیکل بودند، نگرش منفی‌تری به سیگار داشتند.

ث) آنهایی که مادرشان سیگار نمی‌کشید، نگرش منفی‌تری نسبت به سیگار داشتند تا کسانی که مادرشان هر چند روز یکبار سیگار می‌کشید.

ج) آزمودنی‌هایی که دوست‌شان سیگار می‌کشید، نگرش مثبت‌تری نسبت به سیگار داشتند تا آنهایی که دوست‌شان سیگار نمی‌کشید.

چ) کسانی که دوستان‌شان آنها را به سیگار کشیدن تشویق می‌کردند نگرش مثبت‌تری نسبت به سیگار داشتند تا کسانی که مشوقی برای کشیدن سیگار نداشتند.

همچنین در تحقیق دکتر رحمت‌اله امیراحمدی، دکتر هادی معتمدی و دکتر حسین فکرآزاد (۱۳۸۴) با عنوان «نگرش دانش‌آموزان مقطع دبیرستان نسبت به مواد مخدر و اعتیاد» در ارتباط با تمام دختران و پسران مشغول به تحصیل در دبیرستان‌ها و مراکز پیش‌دانشگاهی شهرستان آزاد شهر استان گلستان در سال تحصیلی ۸۵-۸۴ این نتایج بدست آمد:

الف) ۷۳/۸ درصد افراد با این نظر که هم‌رنگ شدن با دوستان برای مصرف مواد مخدر دست کم در بعضی مواقع لازم است مخالف بودند.

ب) ۵۰/۶ درصد افراد نسبت به این که تقلید از والدین معتاد موجب مصرف مواد مخدر توسط فرزندان می‌شود موافق بودند.

پ) ۶۸/۲ درصد افراد، خودکشی در بین معتادان و ۷۲/۳ درصد شکست در تحصیل در بین معتادین را مهمترین عارضه‌های اعتیاد دانسته‌اند.

ت) ۵۶ درصد از نوجوانان بیشترین اطلاعات را در مورد اعتیاد از بستگان، خانواده، ۶۱/۲ درصد بیشترین اطلاعات را از روزنامه‌ها، مجلات و کتاب‌ها، ۴۷/۶ درصد از ماهواره و فیلم‌های ویدیویی، ۶۴/۴ درصد از دوستان خود و ۶۷/۶ درصد نوجوانان از صدا و سیما اطلاعات کسب کرده‌اند.

ث) دانش‌آموزان مشغول به تحصیل در رشته ادبیات، دانش‌آموزان دارای خانوار پرجمعیت و فاقد روابط گرم و صمیمی، دانش‌آموزانی که کمتر ورزش می‌کنند و یا اصلاً ورزش نمی‌کنند و همچنین دانش‌آموزانی که بیشتر اوقات فراغت خود را با دوستان سپری می‌کنند نگرش مثبت‌تری نسبت به مواد مخدر و اعتیاد دارند.

ج) پسران نسبت به دختران نگرش مثبت‌تری نسبت به مواد مخدر و اعتیاد دارند.

چ) یافته‌های تحقیق بر اهمیت نقش خانواده تأکید دارد زیرا دانش‌آموزانی که ارتباط آنها با خانواده‌هایشان مثبت باشد نسبت به اعتیاد گرایش منفی‌تری دارند.

چارچوب نظری

با توجه به اینکه نحوه شکل‌گیری نگرش از دیدگاه صاحب‌نظران متعددی مورد توجه قرار گرفته و از زوایای گوناگونی به آن نگریسته‌اند، در این پژوهش به تلفیق نظریاتی که در این زمینه از بیشترین قابلیت تبیین‌کنندگی برخوردارند، می‌پردازیم تا با تنظیم چارچوبی منسجم به تبیین درستی از شیوه شکل‌گیری نگرش فرد به مواد اعتیادآور دست یابیم.

گروه‌های مرجع «خانواده، مدرسه، رسانه‌های گروهی و دوستان» بعنوان منابع جامعه‌پذیری و شکل‌دهنده به نگرش فرد، در تعامل با وی می‌توانند سبب شکل‌گیری نگرش به مصرف مواد و رفتارهای انحرافی گردند که در این پژوهش به بررسی دو گروه از مهمترین گروه‌های مرجع یعنی گروه خانواده و گروه دوستان پرداخته و برای هرکدام از این گروه‌ها متغیرهایی در نظر گرفته‌ایم.

زایونک^۱ در تئوری خود، با اشاره به مفهوم «در معرض قرار گرفتن صرف» مطرح می‌کند که اگر والدین فرد و یا دوستان وی مواد مصرف کنند، فرد بطور مکرر در

معرض برخورد با مواد مخدر قرار گرفته و همین تعداد دفعات روبه‌رو شدن با مواد، ارزشیابی وی را از این پدیده متأثر نموده و پاسخ‌های فرد نسبت به آن را بیشتر و نیرومندتر می‌کند و همین امر زشتی این پدیده و ترس درونی از مصرف ماده را کم‌رنگ‌تر می‌کند (کریمی، ۱۳۸۸: ۳۱)، همچنین طبق تئوری بندورا^۱ نگرش فرد با مشاهده خود مواد، نوع مصرف و اثرات خوشایند یا ناخوشایند آن در بین دوستان و یا اعضای خانواده مصرف‌کننده‌اش، تحت تأثیر آنان قرار گرفته و ممکن است که نگرشی مثبت و یا با دریافت تأثیرات معکوس از این نوع برخورد و مشاهدات، نگرشی منفی به مواد پیدا کند (کریمی، ۱۳۸۸: ۳۶). همین طور کرج، کرچفیلد و بالاکی^۲ در عامل تعلق گروهی به‌عنوان یکی از عوامل تکوین نگرش‌ها مطرح می‌کنند که همبستگی شخص با گروه‌هایی که عضو آنهاست در ایجاد نگرش‌های او تأثیر زیادی دارند (کریمی، ۱۳۸۸: ۴۱). همچنین جسر^۳ در عامل دور از مؤلفه محیط مطرح می‌کند که پیوند فرد با والدین و دوستان بر نگرش وی به مواد تأثیر می‌گذارند، اگر فرد با والدین پیوند و رابطه خوبی نداشته باشد، رابطه نزدیک‌تری با همسالان خواهد داشت و نگرش وی تحت تأثیر آنان قرار خواهد گرفت و همین امر نگرش فرد به مصرف مواد را مثبت‌تر می‌کند (Petraitis, Flay, Miller, 1995).

اوتینگ و بوویس^۴ در تئوری گروه دوستان مطرح می‌کنند که تنها عامل در سوء مصرف مواد نوجوان، تأثیر همسالان است که نوجوان آنها را برای ارتباط خود انتخاب نموده است، که بین رفتار همسالان در ارتباط با مواد و مصرف مواد در فرد همبستگی مثبتی وجود دارد و این تئوری بر تنها یک عامل یعنی نفوذ همسالان در نگرش مثبت به مواد و بروز مصرف در فرد تأکید می‌کند و همچنین در بوجود آمدن گروه‌های همسال مصرف‌کننده و غیر مصرف‌کننده مواد به عامل مقررات خانواده علیه

^۱ Albert Bandura

^۲ Kretch & Crutchfield & Ballachey

^۳ Jesser

^۴ Oetting & Beauvaise

مواد مخدر اشاره می‌کند که اگر خانواده مقررات خاصی بر ضد مواد مخدر و نظارت و کنترلی بر رفتارهای اعضا نداشته باشد، ارتباط فرد با همسالان و کسب نوع نگرش آنان افزایش می‌یابد (مهاجرداری، ۱۳۸۶: ۲۹-۳۰). همچنین فیش‌باین و آجزین^۱ در تئوری کنش محاسبه‌ای، یکی از عوامل اثرگذار بر قصد و نیت فرد در انجام رفتاری را، هنجارهای ذهنی مطرح می‌کنند و به بررسی نوع برخورد و رفتار دیگر افراد مهم در زندگی فرد در مقابله با مواد و مصرف آن، می‌پردازند (رفیع‌پور، ۱۳۷۲: ۱۰).

از سوی دیگر **اوتسینگ و بوویس** در تئوری «گروه دوستان» مطرح می‌کنند تنها متغیر منفرد و برجسته در سوءمصرف مواد تأثیر همسالان است که نقش اصلی را در شکل‌گیری نگرش فرد به مواد مخدر برعهده دارد و استفاده از مواد تقریباً همیشه به ارتباط با همسالان مربوط است و بقیه عوامل از جمله نقش خانواده به طور غیرمستقیم و از طریق گروه همسالان بر نگرش فرد تأثیر می‌گذارند. بنابراین در این پژوهش به مقایسه میزان تأثیر دو گروه خانواده و دوستان بر نگرش فرد خواهیم پرداخت که آیا همسو با این تئوری می‌توان گروه دوستان را اثرگذارتر از گروه خانواده بر نگرش فرد به مواد اعتیادآور در نظر گرفت.

فرضیه‌ها

- ۱- بین توانمندی خانواده و نگرش فرد به مواد اعتیادآور رابطه وجود دارد.
- ۲- بین نوع برخورد اعضای خانواده با مواد و نگرش فرد به مواد اعتیادآور رابطه وجود دارد.
- ۳- بین وابستگی فرد به دوستان و نگرش وی به مواد اعتیادآور رابطه وجود دارد.

۴۵ بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری نگرش جوانان ...

۴- بین نوع برخورد دوستان با مواد و نگرش فرد به مواد اعتیادآور رابطه وجود دارد.

۵- بین مصرف مواد توسط اعضای خانواده و نگرش فرد به مواد اعتیادآور رابطه وجود دارد.

۶- بین مصرف مواد توسط دوستان و نگرش فرد به مواد اعتیادآور رابطه وجود دارد.

۷- گروه دوستان بیشتر از گروه خانواده بر نگرش فرد به مواد اعتیادآور تأثیر دارند.

روش پژوهش

این تحقیق از نوع کاربردی بوده و روش تحقیق نیز اسنادی و پیمایشی است. جامعه آماری، جوانان غیرمعتاد ۱۸ تا ۲۹ سال ساکن در شهر تهران بوده که با مصاحبه با ۴۰۰ جوان (دختر و پسر) به جمع‌آوری اطلاعات پرداختیم. روش نمونه‌گیری در این پژوهش، نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای است و خوشه‌ها در بیش از یک مرحله اجرا شده و در طی مرحله‌ها برای انتخاب عناصر هر یک از خوشه‌های انتخاب شده، از فن نمونه‌گیری تصادفی استفاده گردیده است.

جهت جمع‌آوری اطلاعات از پرسشنامه‌ای که توسط نگارندگان تدوین شده، استفاده شده که شامل سؤالات بسته‌ای جهت شناسایی اثر متغیرهای مستقل در این پژوهش بر شکل‌گیری نگرش جوانان به مواد اعتیادآور می‌باشد. به منظور پردازش و تحلیل داده‌ها، داده‌ها را در دو سطح توصیفی و استنباطی بررسی نموده و در تبیین روابط بین متغیرهای تحقیق، از آزمون‌های ضریب همبستگی پیرسون و آزمون F و آزمون‌های ناپارامتریک کروسکال والیس و تحلیل رگرسیون استفاده گردیده است.

یافته‌های پژوهش

توزیع پاسخگویان در متغیرهای زمینه‌ای

در میان ۴۰۰ نمونه مورد مطالعه، براساس یافته‌های تحقیق ۵۸/۵ درصد از پاسخگویان، مرد و ۴۱/۵ درصد، زن می‌باشند و در میان ۳ گروه سنی در نظر گرفته شده ۲۶/۸ درصد از پاسخگویان در سنین ۲۶-۲۹ و ۳۳ درصد در سنین ۲۲-۲۵ و ۴۰/۳ درصد در سنین ۱۸-۲۱ قرار دارند و در نمونه‌گیری از جوانان و در تقسیم تهران به پنج دسته (شمال، جنوب، مرکز، شرق، غرب)، در هر دسته ۸۰ پرسشنامه تکمیل گردید، بنابراین هر دسته ۲۰ درصد نمونه را مورد بررسی قرار داده است.

وضعیت مصرف مواد در بین اعضای خانواده

جدول ۱- توزیع پاسخگویان برحسب مصرف مواد توسط اعضای خانواده

مصرف مواد در خانواده	فراوانی	درصد ناخالص	درصد خالص	درصد تجمعی
خیر	۳۵۵	۸۸/۷۵	۸۸/۷۵	۸۸/۷۵
یک نفر	۳۱	۷/۷۵	۷/۷۵	۹۶/۵۰
دو نفر	۱۴	۳/۵	۳/۵	۱۰۰
کل	۴۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
میان			۰/۰۰	
مد			۰	

۴۷ بررسی عوامل مؤثر بر شکل گیری نگرش جوانان ...

بر اساس نتایج بدست آمده در ۷/۷۵ درصد از افراد نمونه در بین اعضای خانواده‌شان یک نفر مواد مصرف می‌کند و در مجموع در ۱۱/۲۵ درصد از خانواده‌های افراد مورد مطالعه، مصرف‌کننده مواد وجود دارد.

وضعیت مصرف مواد در بین دوستان

جدول ۲- توزیع پاسخگویان برحسب مصرف مواد توسط دوستان

مصرف مواد در دوستان	فراوانی	درصد ناخالص	درصد خالص	درصد تجمعی
خیر	۲۳۹	۵۹/۷۵	۵۹/۷۵	۵۹/۷۵
یک نفر	۳۹	۹/۷۵	۹/۷۵	۶۹/۵
دو نفر	۳۵	۸/۷۵	۸/۷۵	۷۵/۲۵
سه نفر	۱۰	۲/۵	۲/۵	۸۰/۷۵
چهار نفر و بیشتر	۷۷	۱۹/۲۵	۱۹/۲۵	۱۰۰
کل	۴۰۰	۱۰۰	۱۰۰	
میان		۰/۰۰		
مد		۰		

در ۱۹/۲۵ درصد از افراد نمونه بیش از چهار نفر از دوستانشان مواد مصرف می‌کنند که بیشترین تعداد نمونه را در تعداد دوستان مصرف‌کننده شامل می‌شوند و براساس یافته‌ها در مجموع، ۴۰/۲۵ درصد از افراد مورد مطالعه، دوستان مصرف‌کننده مواد دارند.

آزمون فرضیات

- ۱- بین توانمندی خانواده و نگرش فرد به مواد اعتیادآور رابطه وجود دارد.
- ۲- ضریب همبستگی پیرسون بین توانمندی خانواده و نگرش فرد به مواد اعتیادآور

متغیر مستقل	ضریب همبستگی و فراوانی sig	نگرش فرد به مواد اعتیادآور
توانمندی خانواده	همبستگی پیرسون	
	Sig	
	تعداد	

همان‌طور که دیده می‌شود مقدار sig برابر است با (۰/۰۰) که نشان می‌دهد بین متغیر مستقل توانمندی خانواده و نگرش فرد به مواد اعتیادآور همبستگی ضعیف و معکوس ولی معناداری وجود دارد و این فرضیه تأیید می‌گردد، به این معنی که هرچه توانمندی خانواده بیشتر باشد نگرش فرد نسبت به مواد منفی‌تری می‌گردد.

۲- بین نوع برخورد اعضای خانواده با مواد و نگرش فرد به مواد اعتیادآور رابطه وجود دارد.

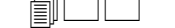
جدول ۴- ضریب همبستگی پیرسون بین نوع برخورد اعضای خانواده با مواد و نگرش فرد به مواد اعتیادآور

متغیر مستقل	ضریب همبستگی و فراوانی sig	نگرش فرد به مواد اعتیادآور
نوع برخورد اعضای خانواده با مواد	همبستگی پیرسون	
	Sig	
	تعداد	

مقدار sig برابر است با (۰/۰۴۲) که نشان می‌دهد بین متغیر مستقل نوع برخورد اعضای خانواده با مواد و نگرش فرد به مواد اعتیادآور همبستگی ضعیف و معکوس ولی معناداری وجود دارد و این فرضیه تأیید می‌گردد، به این معنی که هرچه اعضای خانواده برخورد شدید منفی و مخالف با مواد داشته باشند، نگرش فرد نسبت به مواد منفی‌تری می‌گردد.

۳- بین وابستگی فرد به دوستان و نگرش وی به مواد اعتیادآور رابطه وجود دارد.

جدول ۵- ضریب همبستگی پیرسون بین وابستگی فرد به دوستان و نگرش وی به مواد اعتیادآور

متغیر مستقل	ضریب همبستگی و فراوانی sig	نگرش فرد به مواد اعتیادآور
وابستگی فرد با دوستان	همبستگی پیرسون	
	Sig	
	تعداد	

مقدار sig برابر است با (۰/۹۹۶) که نشان می‌دهد بین متغیر مستقل وابستگی فرد به دوستان و نگرش وی به مواد اعتیادآور همبستگی معناداری وجود ندارد و این فرضیه تأیید نمی‌گردد.

۴- بین نوع برخورد دوستان با مواد و نگرش فرد به مواد اعتیادآور رابطه وجود دارد.

جدول ۶- ضریب همبستگی پیرسون بین نوع برخورد دوستان با مواد و نگرش فرد به مواد اعتیادآور

متغیر مستقل	ضریب همبستگی و فراوانی sig	نگرش فرد به مواد اعتیادآور
نوع برخورد دوستان با مواد	همبستگی پیرسون	
	Sig	
	تعداد	

مقدار sig برابر است با (۰/۰۰) که نشان می‌دهد بین متغیر مستقل نوع برخورد دوستان با مواد و نگرش فرد به مواد اعتیادآور همبستگی ضعیف و معکوس ولی معناداری وجود دارد و این فرضیه تأیید می‌گردد، به این معنی که هرچه دوستان برخورد شدید منفی و مخالف با مواد داشته باشند، نگرش فرد نسبت به مواد منفی‌تر و ضعیف‌تر می‌گردد.

۵- بین مصرف مواد توسط اعضای خانواده و نگرش فرد به مواداعتیادآور رابطه وجود دارد.

جهت سنجش این رابطه، درابتدا آزمون کولموگروف برای سنجش نرمال بودن یا نرمال نبودن توزیع متغیر وابسته در تمام سطوح متغیرمستقل، برای استفاده از آزمون‌های پارامتریک یا ناپارامتریک محاسبه شده است.

جدول ۷- آزمون کولموگروف برای سنجش نرمال بودن یا نبودن توزیع متغیر وابسته در تمام سطوح متغیر مستقل

کولموگروف- اسمیرنف			آیا در خانواده تان کسی هست که مواد مصرف کند؟	
سطح معناداری	درجه آزادی	آماره		
			خیر	نگرش فرد به مواداعتیادآور
			یک نفر	
			دو نفر	

جدول نرمال نبودن توزیع در عدم مصرف مواد اعتیادآور در خانواده را نشان می‌دهد، بنابراین از آزمون‌های ناپارامتریک کروسکال والیس استفاده نموده‌ایم.

جدول ۸- توزیع پاسخگویان برحسب نگرش به مواد اعتیادآور و مصرف مواد در میان اعضای خانواده

میانگین رتبه‌ها	تعداد	آیا در خانواده تان کسی هست که مواد مصرف کند؟	
		خیر	نگرش فرد به مواداعتیادآور
		یک نفر	
		دو نفر	

۱) Kruskal-Wallis

	کل	
--	----	--

جدول ۹- آزمون کروسکال والیس با متغیر گروهی مصرف مواد در میان اعضای خانواده

نگرش فرد به مواداعتیادآور	
کای اسکوتر	
درجه آزادی	
Sig	

این فرضیه بدین معنی است که افرادی که در خانواده‌شان، شخصی مواد مصرف می‌کند نسبت به فردی که چنین نیست از نظر نگرش به مواداعتیادآور با هم تفاوت دارند. فراوانی آزمون کروسکال والیس برابر است با ۲۳/۹۰۴، بادرجه آزادی ۲، که معنادار است ($\text{sig} = ۰/۰۰$). بدین معنی که بین اینکه چه تعداد از افراد خانواده مواد مصرف می‌کنند و نوع نگرش افراد به مواد اعتیادآور رابطه معناداری وجود دارد و این فرضیه تأیید می‌گردد. افرادی که در بین اعضای خانواده‌شان، هیچ‌کس مواد مصرف نمی‌کند، میانگین ۱۹۰/۶۷ درصد را کسب نموده‌اند و نگرش منفی‌تری نسبت به مواد دارند در حالی‌که در خانواده‌ای که دو نفر از اعضایش مواد مصرف می‌کنند، میانگین نگرش افراد ۲۵۱/۵۰ درصد می‌باشد که مثبت‌ترین نگرش را به مواد اعتیادآور دارند.

۶- بین مصرف مواد توسط دوستان و نگرش فرد به مواداعتیادآور رابطه وجود دارد.

درابتدا آزمون کولموگروف بمنظور استفاده از آزمون‌های پارامتریک یا ناپارامتریک محاسبه شده است.

جدول ۱۰- آزمون کولموگروف جهت سنجش نحوه توزیع نگرش به مواد اعتیادآور و

مصرف مواد توسط دوستان

کولموگروف- اسمیرنف	آیا در بین دوستان شما
--------------------	-----------------------

سطح معناداری	درجه آزادی	آماره	کسی هست که مواد مصرف کند؟	
			خیر	نگرش فرد به مواد اعتیادآور
			یک نفر	
			دو نفر	
			۳ نفر	
			۴ نفر و بیشتر	

با توجه به عدم نرمال نبودن توزیع در عدم مصرف مواد اعتیادآور در میان دوستان، از آزمون‌های ناپارامتریک کروسکال والیس استفاده نموده‌ایم.

جدول ۱۱- توزیع پاسخگویان برحسب نگرش به مواد اعتیادآور و مصرف مواد توسط دوستان

میانگین رتبه‌ها	تعداد	آیا در بین دوستان شما کسی هست که مواد مصرف کند؟	
		خیر	نگرش فرد به مواد اعتیادآور
		یک نفر	
		دو نفر	
		۳ نفر	
		۴ نفر و بیشتر	
		کل	

جدول ۱۲- آزمون کروسکال والیس با متغیر گروهی مصرف مواد توسط دوستان

نگرش فرد به مواد اعتیادآور	
----------------------------	--

	کای اسکوتر
	درجه آزادی
	Sig

فراوانی آزمون کروسکال والیس برابر است با ۱۲۹/۲۰۳، با درجه آزادی ۴، که معنادار است ($\text{sig} = ۰/۰۰$). بدین معنی که بین اینکه چه تعداد از دوستان، مواد مصرف کنند و نوع نگرش افراد به مواد اعتیادآور رابطه معناداری وجود دارد و این فرضیه تأیید می‌گردد. بدین ترتیب، افرادی که در بین دوستانشان، هیچ کس مواد مصرف نمی‌کند، میانگین نگرششان برابر است با ۱۵۰/۸۴ و نگرش منفی‌تری نسبت به مواد دارند در حالی که افرادی که سه نفر از دوستانشان مواد مصرف می‌کنند با میانگین ۳۱۳/۸۰ درصد مثبت‌ترین نگرش را به مواد اعتیادآور دارند.

۷- گروه دوستان بیشتر از گروه خانواده بر نگرش فرد به مواد اعتیادآور تأثیر دارند

جدول ۱۳- نتایج تحلیل چند متغیره

ضریب تعیین شده	ضریب تعیین	همبستگی چندگانه

جدول ۱۴- متغیر وابسته: نگرش فرد به مواد اعتیادآور

سطح معناداری	F	Mea تعداد Square	درجه آزادی	
				Regressio تعداد n
-	-			Residual
-	-	-		کل

جدول ۱۵- ضرایب رگرسیون

سطح معناداری	t	ضرایب استاندارد شده	ضرایب استاندارد نشده		
Std. Error	B	Beta	Std. Error	B	
					عرض از مبدأ
					خانواده
					دوستان

متغیر وابسته: نگرش فرد به مواد اعتیادآور

برای این که ببینیم کدام یک از دو گروه خانواده و دوستان تأثیر بیشتری بر نگرش فرد به مواد اعتیادآور می‌گذارند از تحلیل رگرسیون استفاده نمودیم. ضریب همبستگی چندگانه برابر است با ۰/۴۶۳ که نشان از همبستگی متوسط دو متغیر خانواده و دوستان بر نگرش فرد نسبت به مواد اعتیادآور دارد. ضریب تعیین نیز برابر با ۰/۲۱۴ می‌باشد. این مقادیر به لحاظ آماری معنادار و با اطمینان ۹۹ درصد و با قبول یک درصد خطا قابل تعمیم به جامعه آماری می‌باشند. این مطلب بدین معناست که دو متغیر دوستان و خانواده ۲۱ درصد از واریانس مربوط به متغیر نگرش به مواد اعتیادآور را تبیین می‌کنند و بقیه واریانس‌ها توسط عوامل ناشناخته‌ای است که می‌توانند در تحقیقات بعدی در نظر گرفته شده و مورد تبیین قرار گیرند.

با نگاه به ضرایب Beta متوجه می‌شویم که تأثیر متغیر دوستان بر نگرش فرد به مواد اعتیادآور نسبت به خانواده بیشتر است. ضریب استاندارد رگرسیون (Beta) برای خانواده برابر با ۰/۱۹۱- می‌باشد، این بدین معنی است که به ازای یک واحد تغییر در

متغیر خانواده، ۰/۱۹۱ واحد تغییر در جهت عکس در متغیر نگرش فرد به مواد اعتیادآور به وجود می‌آید در حالی که ضریب استاندارد رگرسیون (Beta) برای متغیر دوستان برابر با ۰/۳۸۵- است که نشان می‌دهد در صورت یک واحد تغییر در متغیر دوستان ۰/۳۸۵ واحد تغییر در جهت عکس در متغیر نگرش فرد به مواد اعتیادآور به وجود می‌آید. این ضرایب به لحاظ آماری معنادار و قابل‌تعمیم به جمعیت آماری می‌باشند. بنابراین طبق تحلیل رگرسیون گروه دوستان تأثیر بیشتری بر فرد در تعیین نحوه نگرش وی به مواد اعتیادآور دارند و براساس فرضیه این پژوهش می‌توان مطرح نمود که گروه دوستان بیشتر از گروه خانواده بر نگرش فرد به مواد اعتیادآور تأثیر دارند و فرضیه این پژوهش تأیید می‌گردد و با دست کم ۹۵ درصد اطمینان می‌توان مطرح نمود که تأثیر دوستان بر خانواده بیشتر است، بدین معنا که ارتباط با همسالان مصرف‌کننده مواد می‌تواند یک عامل خطر بسیار قدرتمند قلمداد شود به گونه‌ای که هر چقدر فرد با همسالان مصرف‌کننده مواد ارتباط بیشتری داشته باشد، نگرش مثبت‌تری به مواد خواهد داشت.

نتیجه‌گیری

نتایج تحقیق در ارتباط نظری با دیدگاهها و نظریات مطرح شده، گویای پیوند منطقی بین سطح نظری تحقیق و سطح تجربی آن است. داده‌های تجربی، نظریات «زایونک»، «بندورا»، «جسر»، «اوتینگ و بوویس»، «فیش باین و آجزین» و «کرچ، کرچفیلد و بالاک» را مورد تأیید قرار داده‌اند.

براساس نظریه زایونک و بندورا بدست آمد که مصرف مواد توسط دوستان و اعضای خانواده در نگرش فرد به مواد تأثیر گذاشته و نگرش وی را به مواد اعتیادآور مثبت می‌کنند که این نتایج با نتایج تحقیق فاطمه گواری و همکارانش که مطرح نموده بودند مصرف مواد توسط یکی از والدین و اقدام به خرید سیگار برای والدین و همچنین مصرف سیگار توسط دوستان در شکل‌دهی به نوع نگرش دانشجویان به سیگار مؤثر هستند، همخوانی دارد.

همچنین براساس تئوری اوتینگ و بوویس بدست آمد که گروه دوستان و شاخص‌های در نظر گرفته شده برای سنجش آن بیشتر از گروه خانواده و شاخص‌های آن در شکل‌دهی به نوع نگرش جوانان به مواد تأثیر می‌گذارند و نتایج تحلیل رگرسیون گویای این است که گروه دوستان در سوءمصرف مواد توسط جوانان بیشتر از گروه خانواده تأثیر دارند.

از سوی دیگر براساس تئوری کرچ، کرچفیلد و بالاکی بدست آمد که هرچه توانمندی خانواده بالاتر باشد یعنی روابط بین فردی در خانواده صمیمی‌تر و والدین تحصیلات بالاتری داشته باشند، نگرش فرد به مواد اعتیادآور منفی‌تر می‌گردد، که این یافته با نتایج تحقیق امیراحمدی و همکارانش که مطرح کرده بودند مؤلفه‌های تحصیلات والدین و روابط خانوادگی در نگرش دانش‌آموزان به مواد نقش دارند، همخوانی دارد. در نهایت، در تبیین تئوری جسر در نتایج این تحقیق بدست آمد که وابستگی فرد به دوستان تأثیری بر نوع نگرش جوانان به مواد اعتیادآور ندارد.

همچنین براساس تئوری فیش‌باین و آجزین بدست آمد که هرچه خانواده و دوستان برخورد شدید و سختی با مواد داشته باشند نگرش جوانان به مواد اعتیادآور نیز منفی‌تر می‌گردد، این یافته‌ها با نتایج تحقیق هربرت و همکارانش که در تحقیقات پیشین مطرح شد و نقش مادر و نگرش وی به سیگار، آگاهی و نگرانی مادر از پیامدهای مصرف مواد، پیام‌رسان ضد مصرف بودن مادر را در شکل‌گیری نگرش نوجوانان به سیگار مؤثر می‌دانند، همخوانی دارد.

در مجموع و براساس یافته‌های پژوهش می‌توان مطرح نمود که منابع اجتماع پذیری (خانواده، دوستان، رسانه، مدرسه) نوع نگرش جوانان به مواد را شکل می‌دهند که اگر این منابع کارکرد مناسب خود را ایفا کنند، جوانان نگرش منفی به مواد خواهند داشت و در غیر اینصورت نگرش‌شان به مواد مثبت می‌گردد و این متأثر از گروه همسالان می‌باشد که در صورت کارکرد نامناسب منابع اجتماع‌پذیری، جوانان به گروه همسالان مصرف‌کننده مواد گرایش پیدا می‌کنند و همواره این متغیر نزدیکترین

عامل به مصرف مواد توسط جوانان است و رابطه با دوستان مصرف‌کننده مواد، قوی‌ترین رابطه میان متغیرهای تأثیرگذار بر شکل‌دهی به نگرش مثبت جوانان به مواد است.

پیشنهادات

با توجه به یافته‌های تحقیق و تجربیات محقق در فرآیند پژوهش، به ارائه پیشنهاداتی در سطوح میانی و خرد می‌پردازیم:

در سطح میانی:

۱- نظارت و مراقبت پدر و مادر در مورد دوستان فرزند خود یک ضرورت است و با آموزش به خانواده‌ها در جهت تقویت رابطه بین این دو منبع اجتماع‌پذیری جوانان، می‌توان از گرایش و پیوند ارتباط فرزندان با همسالان مصرف‌کننده مواد جلوگیری نمود.

۲- با آموزش به خانواده‌ها و والدین، درک و آگاهی و دانش و اطلاعات آنان را در ارتباط با مواد اعتیادآور رشد دهیم تا به عنوان یک منبع اطلاعاتی قوی برای جوانان در ارائه آموزش به آنان و صحبت در ارتباط با مواد و عوارض و خطرات آن، در شکل‌دهی به نوع نگرش فرزندان به مواد اعتیادآور نقش فعال‌تری را داشته باشند.

در سطح خرد:

۱- در مدارس به آموزش دانش‌آموزان در ارتباط با داروها همچون: آموزش آگاهی از خود، مهارت‌های بین‌فردی و در مقابله با فشارهای گروهی مهارت تصمیم‌گیری، شناخت و آگاهی از داروها و مهارت‌های امتناع و توانایی نه گفتن، تقویت و پرورش مهارت‌های اجتماعی و عزت نفس و توجه به برنامه‌های اوقات

فراغت پرداخت تا با رشد توانایی‌های آنان، از گرایش به مصرف مواد جلوگیری نمود.

در نهایت می‌توان مطرح نمود که برای در نظر گرفتن برنامه‌های پیشگیری مذکور در سطوح میانی و خرد یا در هر الگوی پیشگیری مناسب دیگری در چنین سطوحی، لازم است که به ۲ نکته توجه گردد:

الف) برنامه‌های پیشگیری باید به گونه‌ای تنظیم گردند که سلامتی و توانمندی‌های جوانان، خانواده‌ها و دوستان را ارتقاء دهند.

ب) برنامه‌های پیشگیری به منظور کاهش هنجارهای انحرافی و همچنین تقویت هنجارهای سالم و مثبت اجتماعی باید از طریق تقویت پیوندها و حفظ روابط متقابل جوانان، دوستان و خانواده‌ها، آثار پیشگیرانه خود را اعمال نمایند.

منابع

الف) کتاب‌ها:

- آقابخشی، حبیب. (۱۳۸۸)، اعتیاد و آسیب شناسی خانواده رویکرد مددکاری اجتماعی به مسایل و آسیب‌های جامعه‌ای، تهران: انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- دوچ مرتون، کراوس روبرت. (۱۳۷۴)، نظریه‌ها در روانشناسی اجتماعی، ترجمه: مرتضی کتبی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- روشبلاو آن ماری، بورونیون ادیل. (۱۳۷۰)، روانشناسی اجتماعی مقدمه‌ای بر نظریه‌ها، آیین‌ها در روانشناسی اجتماعی، ترجمه سید محمد دادگران، تهران: نشر مروارید.
- رفیع پور، فرامرز. (۱۳۷۲)، سنجش گرایش روستائیان نسبت به جهاد سازندگی، تهران: مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی.
- شیخاوندی، داور. (۱۳۸۴)، جامعه شناسی انحرافات و مسائل جامعه‌ی ایران، تهران: نشر قطره.

- فرانزوی، استفن. (۱۳۸۱)، **روانشناسی اجتماعی**، مترجمان: مهرداد فیروز بخت، منصور قنادان، تهران: موسسه خدمات فرهنگی رسا.
 - کریمی، یوسف. (۱۳۸۵)، **روانشناسی اجتماعی نظریه و مفاهیم و کاربردها**، تهران: انتشارات ارسباران.
 - کریمی، یوسف. (۱۳۸۸)، **نگرش و تغییر نگرش**، تهران: موسسه نشر ویرایش.
 - نادری شهرام، بینازاده محمد، صفاتیان سعید، پیوندی علی اصغر. (۱۳۸۷)، **درسنامه جامع درمان اعتیاد وابستگی به انواع مواد و درمانهای دارویی و غیردارویی آنها**، تهران: سازمان نظام پزشکی جمهوری اسلامی ایران.
- ب) مقالات:**
- امیر احمدی رحمت الله، معتمدی هادی، فکر آزاد حسین. (۱۳۸۴)، **نگرش دانش آموزان مقطع دبیرستان نسبت به مواد مخدر و اعتیاد، فصلنامه مددکاری اجتماعی**، تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، دوره پنجم، شماره ۴.
 - جزایری علیرضا، رفیعی حسین، نظری محمدعلی. (۱۳۸۱)، **نگرش دانش آموزان مقطع راهنمایی شهر تهران درباره اعتیاد، فصلنامه رفاه اجتماعی**، تهران: دانشگاه علامه طباطبائی، سال دوم، شماره ۷.
 - فرهودیان، علی و همکاران. (۱۳۸۷)، **بررسی دانش و نگرش گروهی از ارامنه تهران در مورد اعتیاد و مصرف مواد، فصلنامه علوم شناختی**، شماره ۳۸.
 - کیوان آرا محمود، کیانپور مسعود، ژیانپور مهدی. (۱۳۸۷)، **تجارب معنادان از پزشکی شدن اعتیاد، فصلنامه رفاه اجتماعی**، تهران: دانشگاه علامه طباطبائی، سال هفتم، شماره ۲۹.
 - گواری فاطمه، علیزاده محمد، رضانی طاهره، ریانی مسعود، بهرامپور محمدرضا. (۱۳۸۳)، **نگرش دانشجویان پسر دانشگاه‌های شهر کرمان نسبت به سیگار، فصلنامه اندیشه و رفتار**، سال دهم، شماره ۲ و ۱.

- راهب، غنچه. (۱۳۸۸)، کاربرد شیوه‌های مددکاری در کار با مشکل اعتیاد و فرد معتاد، با حمایت مؤسسه داریوش، تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- مهاجر دارابی، هاجر. (۱۳۸۶)، رابطه نگرش نسبت به مصرف مواد و عوامل پیش‌بینی آن در دختران مقطع دبیرستان شهر تهران در سال تحصیلی ۸۵-۸۶، با حمایت مؤسسه داریوش، تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- نوری، رؤیا. (۱۳۸۷)، تحلیل روند اعتیاد طی دو دهه اخیر، مرکز پژوهش، مطالعات و آموزش ستاد مبارزه با مواد مخدر.

- Oetting & Donnermeyer (1998) **Primary Socialization theory: the etiology of drug use and deviance.** Substance use & Misuse.
- Petraitis, J. Flay, B.R, & Miller, T.Q. (1995). **Reviewing theories of adolescent substance use: Organizing pieces in the puzzle psychology Bulletin: 117.**
- Stoessel, R. (1992). **exploration of the attitude of youths in volved with drugs.** In keup, wolf ran, ed drug abuse.